

TARİHİN FAYDASI VE DEĞERİ

Dr. Arnold TOYNBEE

Çeviren: Doç. Dr. Ahmet E. UYSAL

Niçin Tarihle meşgul oluyoruz? Tarih çalışmalarının bir değeri varmı? Bu yolda gösterilen gayretler zahmete değer mi?

Bu sorulara hemen evet diye cevap vermek mümkün değildir.

Ne demek istediğimi küçük bir hikâye ile açıklamama müsade ediniz.

Fazla tahsil görmemiş, fikir meselelerine karşı büyük bir ilgi göstermeyen genç bir kadın bir gün tesadüfen ilim adamlarının yapmakta oldukları bir toplantıda bulunmuş. Toplantıda bu kadından başka herkesin tarihe karşı büyük bir ilgisi varmış. İlk Roma imparatorlarının hayatlarını, onların kusurlarını ve zayıf taraflarını, ve feci akibetlerini inceden inceye tartışıyorlarmış. Bu konuşmalar kadını sıkmağa başlamış. Uzak devirlerde yaşamış olan bu adamların garip isimleri onun için hiç bir mana taşımıyormuş. Bir müddet dinledikten sonra, tamamen masumane şöyle bir soru sormuş: "Bu adamlar fena kimselerdi değil mi?"

Tarihçiler "Evet, doğru" diye cevaplandırmışlar.

"Şimdi bütün bu adamlar ölmüş, değil mi?" Bu soruya tarihçiler hoşgörür bir tâvırla: "Evet, öleli çok oluyor." diye cevap vermişler.

Bunun üzerine Kadın şöyle sormuş: "O halde ne diye onlarla kafamızı yoruyoruz?" Bu soru tarihçileri şaşırtmış ve konuşma aniden duraklamış, kadın da zaten bunu istiyormuş. Böylece tarihçilerin bu sıkıcı konuşmasına bir son vermeğe muvaffak olmuştur. Fakat kadın böylelikle tarihçilerin evvelce belki akıllarına gelmiyen bir mesele ortaya atmış oldu. Gerçekten de bu kolay kolay cevaplandırılacak bir soru değil. Bu sorunun cevabını bulmak için bir ömür boyu çalışmak gerekir.

O halde tarihin faydası nedir, bazı kimseler, bu soruya pratik açıdan cevaplandırmağa teşebbüs ettiler. Geçmişini bilmek bize geleceğinin nasıl olacağı hakkında bir fikir verebilir. Konu insan tarihi olmasa bu doğru olurdu. Meselâ bir gök bilgini yıldızların son 1000 sene içindeki yerlerini biliyorsa bu bilginlerden faydalanarak gelecek 1000 yıl içinde bu yıldızların ne olacağını tahmin edebilir. Bu yolda matematik kendisine yardımcı olacaktır.

Matematik bir ilim olduğu için, gök bilgininin matematik yoluyla yaptığı tahminler de ilmi olacaktır. Meselâ zamanımızda güneş tutulması ile ilgili matematik hesapları çok doğru çıkmaktadır. Hatta küremizin atmosferinde vukubu-

lacak değişiklikleri bile bir dereceye kadar doğru olarak tahmin etmek mümkündür, Bulutların ve rüzgarların hareketleri yıldızlarınkı kadar muntazam olmadığı için hava tahminlerinde güneş tutulması ile ilgili hesaplamalarda olduğundan daha fazla hatalar olmaktadır. Bununla beraber hava tahmincileri gemiciler, havacılar ve çiftçiler için büyük faydası vardır.

Bu dünya üzerinde yaşayan insanların yıldızların hareketlerini tahmin edebilmeleri bir lükstür. Hava tahminleri bile bir lüks sayılabilir. Çünkü bizim için hayâti olan bir önem taşımazlar. Bizim için gerçekten çok önemli olan, hatta bir ölüm kalım meselesi kadar önemli olan şey, kendi cinsimizden olan yaratıkların, yani diğer insanların nasıl hareket edeceklerini tahmin edebilmektir. Bu yolda yapabileceğimiz tahminlerin insan münasebetlerinde bizim için taşıdığı değer değer pek büyük olacaktır. Bize bu sahada bu büyük yardımı Tarih gösterecektir. Tarih, geçmişteki insan faaliyetlerini inceler. O halde kendi kendimize şöyle bir soru sorabiliriz:

— Astronominin kosmik olaylar alanında insanlara sağladığı faydayı acaba Tarih, insan münasebetleri alanında sağlayabilir mi?

Eğer tarih bize insanla ilgili meselelerin gelecekte takip edeceği yolu bilmemizi sağlıyorsa, Tarihin ne faydası var sorusunun cevabı kendiliğinden verilmiş demektir. İnsan faaliyetleri bizim için diğer meselelerden daha önemli olduğundan, eğer Tarih bir müsbet ilim olsaydı, pratik maksatlar için ilimlerin şahı olurdu.

İnsan faaliyetlerinin yönetiminde tabii ileriye bakmağa çalışınız. İleriye bakıp yaptığınız tahminlere dayanan hareket planları kurunuz.

Bu ileriye bakış kabiliyeti ve geleceği kontrol teşebbüsü, insanın başlıca, özelliklerindedir. Bunlar bizi, bu yer yuvarlağını paylaştığımız hayvanlardan ayıran özelliklerdir. İleriye görüş ve plan yapma medeniyetin öyle önemli unsurlarıdır ki, insan bu kelimeleri medeniyet kelimesi yerine kullanabilir.

İleriye bakarken ve plan yapmağa çalışırken bize yegâne ışık tutan geçmişte edindiğimiz tecrübe olacaktır. Geçmişte edindiğimiz tecrübe Tarihten başka bir şey değildir. Tarih dediğimiz zaman bütün insan ırkının geçirdiği kolektif bir tecrübe anlarıdır. Her bir insanın kendi ömür boyunca teker teker edindiği tecrübe de gerçek bir Tarihtir. İnsanın özel hayatında olsun, toplum hayatında olsun tecrübenin yeri büyüktür ve yerinde olarak ona çok itibar edilir. Çünkü tecrübe sayesinde daha iyi hükümler, daha akıllıca kararlar verebiliriz. Belirli hareket yolları geçerken ve kararlar verirken gök bilginlerinin yıldızlar hakkında yaptıkları kesin hesaplamalardan değil kaba tahminlerden faydalanır.

Günlük hayatımızda aklı başında bir kimse geçmişteki tecrübesine dayanarak gelecek hakkında matematik bir keskinlikle tahminlerde bulunmağa yeltenmez. Kişinin edindiği özel tecrübe sadece insanın tahmin etme kabiliyetini artırır.

Genel olarak Tarih diye isimlendirdiğimiz bütün insanların tecrübesinin toplamı da bizim için bundan daha fazla bir şey yapmaz.

Cansız alem hakkında matematik bir kesinlikle yaptığımız tahminleri insan faaliyetleri için yapamamızın sebebi nedir. İnsan münasebetleri alanında bilemediğimiz unsur insandaki seçme kabiliyetidir. Kesin olarak hiç kimse komşusunun ne gibi bir hareket tarzı seçeceğini kestiremez. Hatta böyle bir durumda komşu bile iyice karar verinceye kadar ne yolu seçeceğini bilemez. Önemli bir meselede karar vermeden önce insanın ne heyecanlı dakikalar geçirdiğini herkes bilir.

İşte insanın evvelden kestirilmesi mümkün olmayan hareketlerde bulunması felsefi teolojik bir mesele olan serbest irade meselesini ortaya çıkarıyor. Eğer yanılmıyorsam Kalırnizmde ve İslâm dininde bu mesele kesin bir karara bağlanmış ve gerçekte insanda böyle bir irade serbestisi bulunmadığı, bunun bir illüzyon yani bir aldanıştan başka bir şey olmadığı ifade edilmiştir. Bu teolojik meseleyi burada tartışacak değilim.

Farzedelim ki Allah her insanın seçeceği hareketi evvelden tam olarak biliyor. Bu biliniş bir astronomun yıldızların gelecekteki hareketleri hakkındaki tahminlerinden daha kesin olduğunu de farzedelim.

Burada belirtmek istediğim şey insanların gelecekte seçeceği hareket tarzları hakkında Allahın sahip olduğu bilgiye biz insanların sahip olmayışımızdır. İşte bu eksiklikten dolayı insan zekası geçmişteki tecrübelerine dayanarak geleceği kestirememektedir.

Tarihin ışığı altında kesin tahminlerde bulunamamaktayız. Yani tarihin böyle bir pratik gaye için faydası yoktur.

O halde tarihin faydası varsa onu başka bir alanda aramak gerekmektedir.

Bununla beraber özellikle son zamanlarda Tarihin insan faaliyetlerinde büyük tesirler yaptığı pratik bir alan mevcuttur. Tarih uyumakta olan milli şuuru canlandıran amillerden biri olmuştur.' Son zamanların en bariz özelliklerinden biri unutulmuş olan milli duygularda görülen bir uyanma olmuştur.

Bu hareket 19 uncu asırda Avrupada Alman ve İtalyan milli şuurunun doğması ile başladı. O zamandan bu yana hareket bütün dünyaya yayıldı. Birkaç imparatorluk devrildi ve birçok millî devletlerin meydana çıkmasına sebep oldu. Bu büyük bir inkılap ve hem de faydalı bir inkılap. Milli duyguların unutulmuş olduğu yerlerde yeniden canlanan bir ihtilâlin başlıca hareket kaynağını teşkil etmişti. Bu ihtilâl benim yaşımda olanların ömürleri içinde dünya siyasi haritasını tanınmıyacak şekilde değiştiren bir ihtilâl olmuştur.

Başlangıçta akademik bir konu mahiyetini taşıyordu. O zaman bunun günün siyasi meseleleri üzerinde bir etkide bulunabileceği pek az kimsenin aklından geçiyordu. Sonunda fikir adamları kazandı. Tarih alanında yapılan araştırmalar daha az tahsilli halkın ruhuna tesir etmeğe başladı. Milli hürriyet fikrini gerçek bir milli hareket halinde kendini gösterdi ,

Bu hareket o kadar kuvvetliydi ki, birinci dünya savaşında Avusturya İmparatorluğunun yıkılması milli devletlerin kurulması için bir fırsat ortaya çıktı.

Doğu Avrupada gelişen bu olay zamanımızda olmakta olanlardan sadece biridir. Ve doğu Avrupada olduğu gibi dünyanın birçok yerlerinde tarih ve akademik tarihçilerin hülyalarının halka intikali, milliyetçilik şuurunun uyanmasında başlıca kuvvet olmuştur. Demek ki politika tarihin pratik tesirleri yaptığı bir alandır. Fakat acaba bu tesirler genel olarak iyi olmuş mudur? Bu soruya kesin olarak bir cevap verilemez. Esaret altında bulunan milletlerin hürriyetlerine kavuşmaları elbette iyi bir şey olmuştur. Bu milletlerin kendi millî tarihlerine özenmeleri de iyi olmuştur. Çünkü bu sayede hürriyet mücadelesine atılmışlardır. Diğer taraftan böyle siyasi bir amaçla tarih incelemesi yapmak bir milletin geçmişi hakkında yanlış fikirlere sahip olmağa yol açabilir. Milliyetçi bir tarihçi kendi milletinin başarılarına aşırı bir önem vermek gibi bir hataya düşebilir. Bu gibi mübalağaların tabii kamçılayıcı bir tesiri olabilir. Fakat hakikatin kısmen tahrifi ile yapılacak etkiler sıhhatli değildir, zararlıdır. Bunlar çoğu zaman, kamçılayıcı bir tesir yaratacak yerde, duraklayıcı tesirler meydana getirir. Kendi milletimizin geçmişteki şerefinden mübalağalı bir şekilde bahsettiğimiz zaman bunların halâ yaşamakta olduğunu düşünmek gibi bir hataya düşeriz.

Bu kendini beğenmişliktir. Kendini beğenmişlik hareketsizlik ve duraklama meydana getirir. Devamlı ve enerjik hareket durup dinlenmeden ilerleyen ve süratle değişen bu rekabet dünyasında mevcudiyeti devam ettirmenin ilk şartıdır.

Tarihi siyasi maksatlarla incelemenin mahsurları onun sadece bu alandaki pratik tesirlerinden dolayı değildir. Siyasi etkiler iyi de olabilir kötü de olabilir, fakat her halikârda onlar kuvvetini hakikatlerin kısmen de olsa tahrifinden almaktadırlar. Hakikati tahrif edip de suçsuz kalmak imkansızdır, Hakikati tahrif etmek fikir adamına yaraşmayan bir hata olduğu gibi aynı zamanda politik bir ahlaksızlıktır da.

Hakikat pratik faydalar sağlamak için değil, fakat kendi hatırı için aranmalıdır. Başka bir deyimle, hakikati bulmak için yapılan araştırma, kendisinden başka hiçbir maksat gütmemelidir. Tamamen tarafsız olmalıdır. Böyle bir hakikat araştırması "tecessüs" ten başka bir şey değildir.. İleriyi görüş ve plan yapma gibi, tecessüs de insana has özelliklerden biridir. Nasıl ileriye görüş ve plan yapma medeniyetin tezahürlerinden ise tecessüs de medeniyetin geçirdiği sebeplerden biridir.

Tecessüs insanlar için şuurun kaçınılmaz sonucudur. İçinde bulunduğumuz durum garip ve huzursuzdur. Her birimiz bizim için esrar dolu bir alem içinde doğuyoruz. Bu esrarlı alem hakkında matematik bir kesinlikle cevap verilemeyecek sorular sormak mecburiyetinde kalıyoruz.

Kâinat içinde her şey hakkında aynı kat'iyeti, aynı kesinliği istiyoruz. İçimizdeki bu arzu bir türlü tatmin olunamıyor ve bu güne kadar geçirdiğimiz tecrübeye bakılırsa hiçbir zaman da tatmin olunmayacak. Evrenin gerçek anlamı hakkında kesin ve açık cevaplar almaya muktedir olamayışımız insanlar hakkında sorular sormaktan vazgeçirememiştir.

Bu soruları sormamak elimizden gelmiyor, çünkü bunlar çok önemli sorulardır. Çünkü bunlar insan hatyatının gerçek anlamı hakkında sorulan sorulardır.

Tabii varlığı, çeşitli seviyeleri vardır ve bunlardan herbirinin kendisine mahsus soruları vardır. En derin sorular felsefe ve teoloji ile ilgilidir. Bunlara kıyasla tarih pek sığ kalır. Bununla beraber tarih de insan haklarının esrarını paylaşmaktadır. Tarih de, cevaplandırmayı arzu ettiğimiz sorular ortaya atmaktadır, çünkü biz eğer bu sorulara cevap verebilirsek hiç olmazsa esrar perdesi biraz inecek ve kesinlik alanı genişleyecektir.

Kanaatimce tarih çalışmalarının zahmete değer tek tarafı budur. Gerçekten tarihin faydası felsefe ve teolojininkine benzer. Onlardan daha az derinlik taşımaktadır, fakat buna karşılık, bu derinlikle daha büyük bir kesinlik elde edilir. Fakat, evvelce de işaret ettiğim gibi tarihi bilgilerimizin cansız alem hakkında elde ettiğimiz matematik bilgiler kadar kesin ve belirli olmadığını unutmamalıyız.

İnsan tarihi, içinde yaşadığımız bu esrarlı kâinatın esrarlı bir cephesidir. Her birimiz tarih olaylarının akışı içinde belirli bir zaman noktasında dünyaya geldik. Tahminlerimize göre bu tarih nehri daha 2 milyar sene akacak, tabii eğer bir atom harbi bunu vakitsiz olarak durdurmazsa.

Astronomlar, eğer kendi haline bırakılacak olursa, dünyanın 2 milyar sene daha insanların yaşaması için müsait bir yer olmağa devam edeceğini söyüyorlar. Astronomlar, tarihçilerin asla erişemeyecekleri kesinlikle tahminlerde bulunurlar. İnsan neslinin ömrü hakkında astronomların yaptığı bu tahmin, insan ırkının başlangıcı tarihi hakkındaki bilgilerimizden daha kesin. Mühassıslar en eski insan kemiklerinin ve aletlerinin yaşı hakkında tartışmalar yapmakla meşguldürler. (Aletlere nazaran kemikler nadirattandır).

İnsan ırkının ömrü hakkındaki tahminler, zannederseniz 900,000 sene ile 1 milyon sene arasında değişiyor. Teologların yer yuvarlığının tarihi hakkındaki bilgisi, paleoantologların ilk insanın ne gibi şartlar altında yaşamağa başladığı hakkındaki bilgilerinden daha tam ve kesin. Böylece sisler içinde başlayan insan tarihi bir soru işaretleriyle bitiyor. İşte ezelden beri akmakta olan tarih nehri içinde istikametimizi tayin etmenin güçlüğü burada. Bu mukahak ki belirsiz ve daima değişen bir durum. Fakat aynı zamanda insan tarihini insan ırkının bu günkü durumu üzerine bir miktar aydınlık tutmaktadır. Bu günün geçmişin ışığı ile aydınlatılması olayına en güzel örneği insanlığın tek bir cemiyet olarak birleşmeğe doğru attığı adımlarda görmekteyiz. Bu zamanımızın en önemli olayıdır. 500 sene kadar evvel başlayan bu hareket, Avrupanın Atlantik sahillerinde yayılan bazı coğrafi keşiflerle başladı. Derken bütün dünyanın yüzü gayet iyi tanındı ve zamanımızda muhtemel bir atom yapılabileceği tek bir saha oldu. Eğer böyle bir harp çıkarsa bu harpte insan soyu tek bir cemiyet olarak faaliyet gösterecektir. O halde müşterek hareketimiz kitle halinde bir intihar şeklini alacaktır. Bu sosyal bütünümüzün belki çalgınca fakat bir ifadesi olacaktır.

Basit şekli ile de olsa bir dünya hükümeti kurmak suretiyle inşallah bu akıbetten kurtuluruz. Atom enerjisini müşterek kontrol altında tutmak ve kullanmak için siyasi bir anlaşmaya varıldığını farz edelim.

Bu, insanların birleşmesi için gerekli yapıcı kuvvetlerin amaçlarına yaklaşmasını mümkün kılacaktır. Dünyada yiyecek maddelerinin istihali ve dağıtımının dünya nüfusunun artışına ayak uydurması için yapılan gayretler belki bird ünya ekonomik birliğine müncer olacaktır. Aynı makyasta bir kültür birliği süratle gelişmektedir.

Meselâ benim şu anda burada sizlere bu konuşmayı yapmam da bu kültürel birleşme ile ilgilidir.

Bu memlekette ben elinde pasaportu olan bir yabancı sayılıyorum, fakat sizin beni buraya davet ettiğiniz beni de kendiniz gibi bir insan saymanızdır. Bu insan ırkının tek bir aile olduğunun tek bir delilidir.

Atom çağında insan ırkının akibeti meçhüldür. Mikroplar hariç bütün hayvanlar üzerinde insanın hakimiyeti elde ettiğinden beri, yani 20000 senedenberi ilk defa insanın istikbali şüpheye düşmüştür. İnsan ırkının bütünlüğü duygusu canlanmağa başladı, bu yeni duygunun bir insana karşı bir bağlılık duygusu olarak gelişeceğini, artacağını ve bu insan sevgisinin hallinde millî duyguların yerini alacağını ümit ediyorum.

Söylediklerimi pek hayâli bulabilirsiniz. Fakat tarihte bir kaç defa dünyanın ayrı ayrı birkaç yerinde millî bağları ve sınırları aşan bir dünya birliği kurulmuştu. Bu birlik hiçbir zaman tam manasiyle dünya çapında olmamıştı. Fakat tarihteki örnekler, zamanımızın modern ulaştırma vasıtaları sayesinde bütün dünyayı kaplayan bir birliğin mümkün olabileceğini gösteriyor. Sonra tarihteki bu birlikler süreleri bakımından da gelecek için ümit verici olmuşlardır. Bu sonuncusu önemli bir noktadır. Çünkü demek oluyor ki bundan sonra Atom çağında yaşayacağız ve artık sonra gelecek çağ, dünya üzerinde insan hayatının sonu olacaktır.

Tarihteki birlikler, tabiatıyla evrensel dediğimiz dinler ve imparatorluklar tarafından kurulan birliklerdir. Bunlardan özellikle üç tanesi önemli idi, Hıristiyanlık, İslâm ve Budizm. Bu dinlerden her üçü de bütün dünyayı hedef olarak almıştı. Evrensel imparatorlukların sayısı daha da fazla idi. Osmanlı, Roma ve Çin İmparatorluklarını misal olarak vereceğim. Bunlardan en uzun ömürlü olan Çin İmparatorluğu olmuştur. Misyonerler tarafından yayılan dinlerin ve askerlerin fetihleri sayesinde kurulan imparatorlukların başardığı birlik, zamanımızdaki ulaştırma vasıtalarından faydalanılmadan yapılmıştır. O devir insanların ellerinde bu günkü hava, kara ve deniz ulaştırma vasıtaları, mabtabaa, telefon, telgraf radyo ve televizyon gibi vasıtalar yoktu. Bütün başarılar insan ve hayvan adalesinden ve rüzgardan elde edilen kuvvete dayanıyordu. Bu iptidâi vasıtalarla, geniş topraklar üstünde milyonlarca insanı birleştirmeğe muvaffak oldular. Onların bu başarısına bakarak kendimizin bu gün sahip olduğumuz çok daha geniş imkanlar sayesinde dünya birliğini daha geniş çapta kurabileceğimizi anlarız.

Tarihteki evrensel imparatorluklar, daima askeri kuvvet kullanmak suretiyle kurulmuş ve ilkin daima kuvvet sayesinde idame ettirilmişlerdir. Fakat yavaş yavaş bu dış baskı kalkmış ve geniş çapta kendiliğinden bir bağlama olmuştu.

İlkin askerî kuvvetle zorla kurulan rejimler sonradan insanların bağlılığını kazanmıştı.. Başka bir deyimle teb'a yavaş yavaş vatandaşlar haline gelmişti.

Biraz evvel söylediğim üç Büyük din de, ilkin kuvvet sayesinde yayılmıştır. Meselâ bu günkü İspanyanın müslüman yerine hristiyan ve Türkiyenin hristiyan yerine müslüman olmalarına sebep kuvvettir.

Böyle askerî kuvvet kullanılarak yayılmak bu dinlerin prensiplerinden bir ayrılıştı. Onlar insanları sözle ikna etmek suretiyle yayılacaklardı ve gerçekten de meselâ azizlerin rolü, haçlı seferlerinininkinden daha büyük olmuştur. Din, kuvvet kullanarak amacına erişmeğe kalkışınca amacın kendisini tehlikeye sokmuş olur. Büyük dinlerin yayılmasında en başarılı yol kuvvet kullanmaksızın insanları kendine bağlama yolu olmuştur.

Şiddet göstermeden başarı sağlayan dinler, Atom çağında da insanlar için bir mana taşımaktadır. Çünkü Atom çağında şiddet insanlığın intiharı demektir.

Atom silahlarının kullanılacağı bir çarpışmada yenen veya yenilen diye bir taraf kalmıyacaktır.

Bu devirde sulhcu vasıtalarından başka hiçbir vasıta ile bir şey kazanılamaz.

Bu bakımdan tahminde yanılmıyorsam Atom çağı bir Hint çağı olacaktır. Çünkü, şiddete dayanmayan bir hayat görüşü ilk defa Hindistanda doğmuş ve uygulanmıştı. Tabii unutmamak lâzımdır ki, biz insanlar hiçbir zaman ruh ve Allah bakımından mükemmel değiliz, ve idealeimize devamlı olarak ve hep beraber bağlı kalmıyoruz. Yüksek idealleri nadiren bütün kalbimizle uyguluyoruz. Bu ancak nadiren ve büyük bir liderin önderliği altında oluyor. Bu münasebetle iki büyük Hintliden bahsetmek istiyorum.: İmparator Ashoka ve Mahatma Gandhi.

Gandi, Atom çağından evvel, pasifizm diyebileceğimiz hareketin önderliğini yapmış başarıya ulaştırmıştı. Gandinin, bir Atom harbinin dünyayı yok edebileceğini düşündüğünü sanmıyorum. O şiddeti günlük mülâhazalarla reddetmişti. O şiddeti, fena bir şey olduğu için reddetmişti. Bu duygu onun kendi sezişinden çıkıyordu. Fakat bunun kökleri milattan önce 3 üncü asra yani İmparator Ashokanın zamanına kadar giden geleneklerde idi.

Bir siyasi vasıta olarak kuvveti red etmesi bakımından Ashoka imparatorlar ve hükümdarlar arasında eşsizdi. Ashokanın imparatorluğu, Hindistan yarım adasının büyük bir kısmını içine alıyordu. Sadece yarım adanın Güney ucu onun topraklarına dahil değildi Eğer Ashoka bu kısmı da zapt etseydi imparatorluğun sınırları yarım adanın kıyılarının tayin ettiği tabii sınırlara kadar uzanmış olacaktı. Tarihte bir çok hükümdarlar böyle "tabii sınırlara" ulaşmak istemişlerdir. Ashoka böyle hareket etmedi. Güney Hindistanda kendine en yakın devlet olan Kolinga'ya hücum ederek onu zaptetti. Fakat harbin dehşet ve sefaleti onu ür-küttü, kendi sebep olduğu harbin feci manzarasını gördüğü zaman dehşet içinde kaldı. İşte o zamandan sonra Ashoka bir harp düşmanı oldu, fakat istilâya karşı değildi. Budizmi kabul etti ve budizmi yaymak suretiyle fetihlerini kendi ömrün-

den pek uzun yıllar boyunca sürecek şekilde Hindistandan pek uzak yerlere kadar götürdü. Ashoha, imparatorluğunun bütün kaynaklarını Budizmin yayılmasına hasretti ve bu işe Budizm bütün Doğu Asyaya yayılıncaya kadar devam etti.

Ashoka ve Gandhi, insan münasebetlerinde muazzam ölçüde bazı değişikliklerin tamamen sulh yolu ile başarılabilineceğini göstermiştir. Bunun bu gün bütün insanlık için taşıdığı mana pek büyüktür. Değişiklik insan hayatının icabıdır ve devam edeceği mukhakkaktır. Onun için hepimizi Hindistanda bir gelenek halinde devam edegelen bu şiddete dayanmayan değişme yolunu uygulamalıyız. Şiddetin bir Atom harbinde yol açacağı bu devirde şiddete baş vurmamalıyız.

İster yok olmak, ister yaşamak için olsun, insanlığın birleşmesi lüzumu çağımızın en önemli hareketidir. Diğer önemli bir harekettir.

Diğer bir hareket ve önemli bir nokta da zengin azınlığın, fakir çoğunluğun hayatını daha iyiye doğru götürmek için yapmakta olduğu gayrittir.

Dünya birliği bu da insanlığı sosyal saadete kavuşturacak dünya çapında bir harekettir. Bu hareket, İslâm memleketlerinde, komonist olmıyan memleketlerde, eskiden kurulmuş devletlerde ve bağımsızlığına yeni kavuşmuş devletlerde görülmektedir. Bu hareket de zamanımızın önemli hareketlerinden biridir. İnsan neslini yok etmekten vaz geçerse belki asrımız tahripkâr Atom silâhlarının yayıldığı bir asır olarak değil fakat zengin azınlıkların sosyal bir şuura sahip olmağa başladığı bir devir olarak tarihte yer alması muhtemeldir. Beşbin senelik medeniyet tarihinde medeniyetin hemen bütün nimetlerinden küçük bir azınlık faydalanmıştır. Çoğunluk zahmetine katlanmış fakat ondan faydalanamamıştır.

Bu gün modern fen ve onun teknolojiye uygulanması ile medeniyetin nimetlerinden herkesin faydalanması imkân dahiline girmiştir. Sosyal adaletsizlik artık dayanılmaz bir şey haline gelmiştir. Yalnız ondan mahrum olanlar için değil bu adaletsizlikten faydalananlar için de bu durum artık tamhammül edilemez olmuştur. Şimdi hemen hemen dünyanın her tarafındaki zenginler fakirlerle aralarındaki ezeli boşluğu kapatmak için gayretler sarf ediyorlar. Bu hareketin tarihte benzerini hatırlamıyorum.

Geçmişte dinin faydalarını kitleye yaymak bütün insanlara intikal ettirmek için teşebbüsler olmuştur. Demokrasi üzerine de siyasî hareketler yapılmıştır. Fakat kanaatimce ekonomik demokrasi yeni bir akım ve yeni bir idealdir. İnsan ararsa bunun tarihi bir sebebini bulabilir. Ekonomik demokrasi yokluk devrinde uygulanamazdı. Bu ancak bir bolluk devrinde imkân dahiline girebilirdi. Bolluk devri de zamanımızda başlıyan pek yeni bir devirdir.

Sosyal adalet akımı, sosyal sınıfların birleşmesini hedef tutan bir harekettir. Bütün dünya milletlerinin birleşmesi insanlığı kuvvetlendirecektir. Bir Atom harbinin korkunç sonuçlarından korunabilmek için bütün insanların bir aile içinde toplanmaları zamanıdır. Bu bakımdan tarihin bir değeri var mıdır? diye sorulabilir. Zamanımızın yaşayan nısfı tarafından bugün yapılmakta olan tarihin de, bir rolü olabilirini?

19 uncu asırda genel olarak tarihçilerin çalışmaları parçalayıcı ve ayırıcı olmuştur. O devrinde tarihçileri tarihi millî bölmeler içinde incelemek adetinde idiler, ve bunun siyasi alanda yaptığı tesirleri kaydettim. Milliyetçi tarihçilerin Avusturya İmparatorluğunu nasıl parçaladıklarını anlattım. İnsanları birleştirme tasavvurunda bulunan tarihçiler olmuştur. Bu münasebetle iki tarihçi aklıma geldi:

Bunların her ikisi de kuzey Afrikalı, . Bunlardan biri İbni Haldun, diğeri de Augustine'dir.

İbni Haldunun kendinden evvel yaşamış bulunan Augustine hakkında bir fikri olup olmadığını bilmiyorum. Muhakkak olan bir şey varsa Augustine'in İbni Haldunun felsefî fikirlerinden haberdar olamayacağıdır

Buna rağmen bu iki adamın fikirleri ve dünya görüşleri arasında bir yakınlık vardır. Her ikisi de insan tarihini bir bütün olarak görmektedirler. Buna sebep her ikisinin de insan hayatını daha geniş bir din çerçevesi içinde görmeleridir: Hakikaten Müslüman ve Hıristiyan tarih görüşleri zaman ve mekân sınırlarını aşmaktadır. Bu iki kardeş dine göre tarih, Ademin yaratılması ile başlar ve kıyamet günü ile sona eser. Tarihin sınırları teoloji ile birleşmektedir.

Bu geniş tarih görüşünün elbette bu gün bizim için taşıdığı bir mana ve fayda bulunabilir. Zamanımızda binlerce sebenedenberi ayrı yaşadıkdan sonra bütün insanlık aniden yaklaşmış ve sıkı temas haline gelmiştir. Şimdi hem birbirimize yakın bulunuyoruz fakat hem de birbirimize yabancıyız.

Kafalarımızda ne olduğunu bilmediğimiz için birbirimizden korkuyoruz. Bildiğimiz tek şey komşularımızın bir takım öldürücü silahlarla mücehhez olduğudur. Bugün bizi bekleyen en acil iş birbirimizi tanımadır. Bu birbirimize güvenmenin ve birbirimizi sevmenin ilk adımını teşkil edecektir.

İnsanı içinde bulunduğu anda tanıyamayız. Onu tanıyabilmemiz için onun nasıl olup da şimdi içinde bulunduğu duruma geldiğini bilmemiz lâzımdır. Şahıslar hakkında söylediğim bu şeyler milletler medeniyetler ve dinler için de söylenebilir.

Bunları tanımak için de, bu günkü durumlarıyla beraber, tarihlerini de bilmemiz gerekir.

Zamanımızda tarih öğrenmemiz için pek önemli şeyler vardır. Bu gün tarih-inin vazifelerinden biri de insan ırkının, soyunun bölümleri arasında uzlaştırıcı bir rol oynamaktır. Tarihçi çeşitli ırkları, onların tarihlerin birbirlerine öğretmekle yaklaştırabilir.

Birçok milletler, medeniyetler ve dinler artık tek bir toplum olarak birleşmektedir.

Bu müşterek topluma giren her millet insanlığın müşterek hazinesini zenginleştirmektedir. Her biri kendi tarihini getiriyor yani herbiri kendi tecrübelerini ve başarısını getiriyor. Birbirimizin bu müşterek hazineye getirdiği şeyleri tanımamız, onların kıymetini bilmemiz lazımdır.. Bu kolay değildir, tarihçiler buna yardım edebilirler.

Bazan tek bir aile olarak gelişmemizin güçlüğünü anlıyor ve cesareti kırıyor. Böyle ümitsizlik anlarında tarihin eski sayfalarını hatırlıyarak cesaretimizi toplıyabiliriz. Meselâ eski dünyanın batısında oturan milletler, bir kaç asır evvel kendilerini Roma İmparatorluğunun bir parçası olduklarını hatırlıyabilirler. Onlar Roma İmparatorluğuna fetihle yani zorla girmişlerdi.

İlkin zorla girmiş oldukları bu İmparatorluğun sonradan sadık vatandaşları olmuşlardır. Eğer insan o devirlerde İngilterenin kuzeyinde bir İmparatorluğun sınırını teşkil eden duvarı ziyaret etmek mümkün olsaydı orada muhakkak Anadolu'dan gitmiş askerler bulunacaktı. Devlet adamları idareciler arasında da Anadolu'lular bulunacaktı. Buna karşılık Güney-Batı Asyada aynı şekilde Britanyalılar bulunacaktı. Anadolu'dan giden profesörlerin Britanyada, ve Britanyalı profesörlerin 4 üncü asırda Anadolu'da konferanslar vermekte olduklarını tahmin ediyorum. O devirde Tunuslu bir profesör olan Augustine, İtalyada, Milanoda bir profesörlük kürsüsü teklif edilmişti. Ve o da bunu kabul etmişti. Bu o devirde bütün Roma imparatorluğu halkının tek bir aile halinde birleşmiş olduğunun delilidir. İnsanlık tarihimiz bu sayfalarının bugün bize bir ilham kaynağı olması gerekir.